

Σάββατο, 4 Οκτωβρίου 2008

Για τη μνήμη, τη λήθη και το σχολείο

Γράφει η Μαρία Ρεπούση

«Εμείς τα ζήσαμε κι αν θες θυμήσου τα, αν θες μην τα θυμηθείς»... Από τα σύντομα του Μόντη, το (Κ.Γεωργουσόπουλος, Βιβλιοδρόμιο 27/9/2008) ...Οφείλουμε να πούμε στον ποιητή μας ότι δυστυχώς δεν είναι πια στο χέρι μας. Οι καιροί άλλαξαν. Κάποτε η μνήμη ήταν αντίσταση, τώρα είναι καθεστώς. Πρέπει να θυμόμαστε, κατά το πρέπει να πιστεύουμε. Και πρέπει να θυμόμαστε με συγκεκριμένο τρόπο, να ενστερνιστούμε έναν συγκεκριμένο τύπο μνήμης. Που αποθηκεύει στον σκληρό της δίσκο και περιποιείται τη βία που οι μακρινοί και κοντινοί πρόγονοι βίωσαν στο πετσί τους από τους άλλους, στοιχειώνει την αδικία που η φυλή υπέστη στο πέρασμα του χρόνου. Μιας μνήμης που συγκροτείται γύρω από δύο κεντρικές φιγούρες, του ενόχου και του θύματος. Μιας «θυματοποιημένης», ασπρόμαυρης

Η Ιστορία μπορεί να εκδημοκρατίσει την μνήμη, να τη ριζοσπαστικοποιήσει, να την κάνει να θυμάται όσα θέλει να ξεχάσει,

να την αντιπαραβάλλει με τα τεκμήρια. Την δύναμη αυτή δεν μπορεί να την εκχωρήσει στη λογοτεχνία

μνήμης. Που προσμετράει τη δική της βία στον ηρωισμό. Μιας μνήμης ευάλωτης σε πολιτικούς χειρισμούς, ψευδείς και παραμορφωμένες συλλογικές αναπαραστάσεις, μνημονικές εκλαϊκεύσεις, αδιέξοδα συνθήματα. Που παρόλα αυτά περνιέται για ιστορία, καθώς αγορεύει στο όνομα της ιστορικής πραγματικότητας. Που πολλαπλασιάζει το κοινό της, αυξάνει τη ζήτησή της και αποκτά όλο και περισσότερη πολιτική δύναμη. Μιας μνήμης που χρειάζεται την αγορά για να τη θρέψει, την πολιτική για να την προστατέψει, μηχανισμούς για να την καλλιεργήσουν.

Το αντίπαλο δέος αυτής της μνήμης δεν είναι η λήθη. Η λήθη είναι αντίθετα προϋπόθεσή της. Για να υπάρξει χρειάζεται μια αλυσίδα λήθης. Να σβήσουν οι αποχρώσεις, να εκλείψουν οι παραφωνίες, να παραμερίσουν οι συνθήκες μέσα στις οποίες παράχθηκε η βία, να λησμονηθεί ο χρόνος και τα συμφραζόμενά του, να ξεχαστεί η ίδια συνεισφορά στη βία. Να μείνει μόνον η κορυφή του παγόβουνου και να λησμονηθεί ό,τι του δίνει νόημα, ό,τι το κάνει να έχει θέση όχι μόνο στην καρδιά αλλά και στον νου των ανθρώπων. Λήθη για τα αίτια, λήθη για το μνημονικό περιεχόμενο, λήθη της Ιστορίας.

Το αντίπαλο δέος αυτής της μνήμης είναι στο πολιτικό επίπεδο η αμνηστία, στο γνωσιολογικό η Ιστορία. Η Ιστορία αν και γράφεται συχνά κάτω από την πίεση των συλλογικών μνημών, όσων μέμνηται από το παρελθόν στο πλαίσιο του βιώματος των ομάδων ή όσων οι ομάδες δημιουργήσαν για το παρελθόν τους, μπορεί να «προβληματίσει» τη μνήμη, να επερωτήσει τους μηχανισμούς της, να την κάνει περισσότερο αμφίβολη, ανοικτή στην αμφισβήτηση του σκληρού στερεοτυπικού της πυρήνα, να την εκδημοκρατίσει, να τη ριζοσπαστικοποιήσει. Να την κάνει να θυμάται όσα θέλει να ξεχάσει, να της προσθέτει ψηφίδες και χρώματα, να την αντιπαραβάλλει με τα τεκμήρια. Αυτή είναι ανάμεσα σε άλλες η δύναμη της Ιστορίας. Η ικανότητά της να «ιστοριοκοποιεί» τη μνήμη και να θέτει διαρκώς το ζήτημα μιας πιο δίκαιης, πιο ορθής κουλτούρας μνήμης, μιας ηθικής της μνήμης. Τη δύναμη αυτή δεν μπορεί η ιστορία να την εκχωρήσει στη λογοτεχνία για παράδειγμα, ή στην ποίηση, στην τέχνη γενικότερα, όσο και αν οι διαχωριστικές γραμμές σε κάποιες περιπτώσεις έγιναν ή γίνονται δυσδιάκριτες. Μπορεί να τη μοιραστεί ίσως, παρόλο που έχουν τη δική τους αναντικατάστατη ουμανιστική δυναμική και δεν χρειάζονται τα της Ιστορίας. Δεν θέλουν να εξηγήσουν ιστορικά τα πράγματα, να αποκαλύψουν τις αλληλουχίες, τις συνέργειες. Χρειάζονται την Ιστορία για να αποκτήσουν χρονική διάσταση, πλαίσιο αναφοράς, περιεχόμενο. Και η Ιστορία τα χρειάζεται, για να γνωρίζει πώς οι άνθρωποι βίωσαν την Ιστορία, ένιωσαν τις περιπέτειές της, αισθάνθηκαν. Χωρίς τη λογοτεχνία, την τέχνη, η Ιστορία θα ήταν φτωχότερη. Και ο κόσμος πολύ περισσότερο.

Τι κάνει το σχολείο;

Και το σχολείο; Τι του ζητάμε να κάνει; Να παραμείνει ένας μηχανισμός της κυρίαρχης εθνικής μνήμης, ένα από τα δεκανίκια της; Να διαιωνίζει τις στερεοτυπικές εικόνες της; Να υπηρετεί τις σκοπιμότητές της; Ή να υποστηρίξει μια κριτική ιστορική μνήμη ικανή να βοηθήσει τα παιδιά να υπερβούν το εγώ τους, να σταθούν κριτικά απέναντι στον εαυτό τους, να πλησιάσουν τον άλλον, να τον γνωρίσουν, να ανοιχθούν στον κόσμο και στις προκλήσεις του;

Γίνονται και τα δύο; Φοβάμαι πως όχι. Το εύκολο είναι να συμφωνήσουμε με την κυρίαρχη εθνική συλλογική μνήμη. Να πούμε στα παιδιά ότι μας αδικήσαν, μας έσφαξαν, μας πήραν τα σπίτια μας και το βίός μας, μας έδιωξαν από τη γη μας. Έχουμε ακυρώσει την Ιστορία. Το δύσκολο είναι να δημιουργήσουμε ένα περιβάλλον αναστοχαστικό για να μπορούν τα παιδιά να προβληματιστούν, να θέσουν ερωτήματα, να συζητήσουν, να αναζητήσουν απαντήσεις. Το δύσκολο είναι ν' αποκτήσουν μια κουλτούρα διαλόγου, να απομυθοποιήσουν και να αποκρυπτογραφήσουν τους τρόπους με τους οποίους βλέπουν τον εαυτό τους και τον περίγυρό τους. Το δύσκολο είναι να φύγουν από τα κλισέ, να σκεφθούν για τις μνήμες τους, να επισκεφθούν άλλων μνήμες. Γι' αυτό χρειάζεται το σχολείο και όχι για να επαναλαμβάνει τις εμπορικές, λαϊκές ή πολιτικές χρήσεις της Ιστορίας. Δεν θέλουμε ένα σχολείο δέσμιό αυτών των καταχρήσεων. Κατανοούμε τις εξαρτήσεις, τις συμβάσεις, τη στενωπό που οφείλουν να διαβούν οποιεσδήποτε προσπάθειες. Πιστεύουμε όμως στη δύναμη της γνώσης με την ευρεία έννοιά της και επενδύουμε στο σχολείο ως θεσμό εν δυνάμει ικανό να αναμετρηθεί μαζί της.

Η Μαρία Ρεπούση είναι αναπληρώτρια καθηγήτρια Ιστορίας και Ιστορικής Εκπαίδευσης στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Και η ανταπάντηση του Κ. Γεωργουσόπουλου

Κύριε Διευθυντά Ένας σημαντικός Έλληνας κριτικός, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης όπου διδάσκει η κυρία Ρεπούση, ο Γιάννης Αποστολάκης, διέκρινε τους ανθρώπους σε ανθρώπους μνήμης και ανθρώπους ανάμνησης. Η κυρία Ρεπούση μπερδεύει την ανάμνηση με τη μνήμη και γι' αυτό δεν κατάλαβε τίποτα από τους στίχους του Μόντη. Ονομάζει έτσι την ανάμνηση μνήμη, τη μνήμη λήθη και τη λήθη Ιστορία. Το δε σχολείο λήθαργο.

ΧΡΗΣΙΜΗ Η ΠΛΕΥΣΗ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟ ΡΕΥΜΑ